

**REAKCINĖ BURŽUAZINĖS LIETUVOS ŠVIETIMO POLITIKA
DARBINIO MOKYMO KLAUSIMŲ PRADINĖJE MOKYKLOJE
(1919—1940 m. mokymo programų analizė)**

V. MIKENAS

Užsiėnio imperialistams 1919 m. užgniaučus Tarybų valdžią Lietuvoje, buržuazija primetė Lietuvos liaudžiai savo diktatūrą. Buržuaziniai nacionalistai, sugriovę Tarybų valdžios pradėtą švietimo darbą ir visą Lietuvos gyvenimą pajungę Vakarų imperialistams, trukdė ir slopino liaudies veržimąsi prie šviesos ir mokslo. Per 20 su viršum buržuazijos viešpatavimo metų švietimu buvo rūpinamasi tiek, kiek to būtinai reikėjo buržuazijos diktatūrai stiprinti ir darbo žmonių revoliuciniam judėjimui slopinti. Kadangi per visą savo viešpatavimo laiką buržuazija faktiškai kovojo su darbo žmonėmis ir jų vadovu Lietuvos Komunistų partija, tai jos nusištatymas liaudies švietimo atžvilgiu niekada ir nesikeitė. Su tokia klasine, išnaudotojiška buržuazijos politika yra glaudžiai susijusi visa liaudies švietimo padėtis Lietuvoje buržuazijos viešpatavimo metais¹. Šitokia politika atsispindėjo ir buržuazinės pradinės mokyklos programose darbinio mokymo klausimais.

Pirmoji buržuazinės Lietuvos mokyklos mokymo programa ir planas, paskelbti 1919 m. spalio 18 d., buvo provizoriniai. Prie programos nebuvo platesnių paaiškinimų. Tai buvo laikini nurodymai, kaip organizuoti mokymą, kol bus paruošta ir patvirtinta pastovi mokymo programa². Stabili pradinės mokyklos mokymo programa pasirodė tik 1925 m.³ Tačiau šis stabilumas buvo sąlyginis, nes tiek mokymo planai, tiek mokymo programos nuolat keitėsi, buvo pertvarkomi, siekiant vis labiau stiprinti klerikalinę-nacionalistinę ideologiją mokykloje, taip pat ir panaudoti mokyklą kaip įrankį kovai prieš revoliucinį darbo žmonių judėjimą, prieš pažangią mintį.

Pradinė mokykla nuo laikinosios programos pasirodymo iki 1925 m. dirbo pagal šios mokymo programos planą, kuris atrodė taip:

Eilės Nr.	Dalykai	Pamokų skaičius per savaitę				Iš viso
		I skyrius	II skyrius	III skyrius	IV skyrius	
1	Tikyba	2	2	2	2	8
2	Lietuvių kalba	10	9	6	5	30
3	Gimtinės pažinimas	—	5	—	—	5

¹ Lietuvos TSR istorija, Vilnius, 1958, p. 382.

² „Švietimo darbas“, 1919, Nr. 1, p. 9.

³ Lietuvos TSR CVA, f. 391, ap. 3, b. 13.

Eilės Nr.	Dalykai	Pamokų skaičius per savaitę				Iš viso
		I skyrius	II skyrius	III skyrius	IV skyrius	
4	Krašto mokslas	—	—	4	4	8
5	Gamta	—	—	4	4	8
6	Geografija-istorija	—	—	—	4	4
7	Aritmetika	6	6	6	6	24
8	Grafika ir dailyraštis	4	4	4	4	16
9	Dainavimas	2	2	2	2	8
10	Rankų darbai	—	2	2	2	6
11	Gimnastika-žaidimai					
		per pertraukas				
	Iš viso	24	30	30	33	117 ⁴

Kaip matyti iš pamokų lentelės, daugiausia valandų buvo skirta gimtajai kalbai (25,6%) ir aritmetikai (20,5%). Šie dalykai sudarė beveik pusę mokyklinių užsiėmimų laiko. Apie 22% užėmė kraštotyriminiai dalykai, būtent: gimtinės pažinimas, krašto mokslas, gamta ir geografija. Rankų darbams buvo numatytos 6 savaitinės valandos (II, III ir IV skyriuose po 2 valandas per savaitę); tai sudarė apie 5% mokyklinių užsiėmimų laiko.

Darbinio mokymo elementus mechaniškai atriboti vien pagal mokyklos dalykus ir jiems skirtas valandas vargu ar galima, nes jie organiškai persunkė visą mokymo procesą. Tačiau procentinis skaičiavimas pagal dalykų išdėstymą, jų grupavimą ir laiką leidžia apytikriai susidaryti vaizdą, kiek dėmesio buvo skiriama darbiniam mokymui ir kuria kryptimi einama, nustatant pradinės mokyklos mokinių žinių, mokėjimų ir įgūdžių apimtį. Mokinių praktiniam parengimui mokykloje tiesiogiai turėjo padėti rankų darbai ir kraštotyriminiai dalykai (jie sudarė maždaug trečdalį visų mokyklinių užsiėmimų laiko). Laikinoji mokymo programa, sudaryta pagal kraštotyriminį principą, numatė betarpišką mokymo ryšį su buržuazinės Lietuvos gyvenimu⁵.

Kraštotyriminė medžiaga praplėtė mokinių žinias ir praktinės veiklos turinį. Antai mokymo programa reikalavo, kad gimtosios kalbos mokymas pirmame skyriuje prasidėtų ne nuo elementoriaus, knygos, bet nuo geriausiai vaikams pažįstamų, susijusių su jų gyvenimu aplinkos daiktų. Tuo buvo siekiama lyg nutiesti tiltą tarp šeimos ir mokyklos, mokinių turimų žinių bei naujos mokymo medžiagos⁶. Aritmetikos, kaip ir gimtosios kalbos, mokymų programos taip pat siūlė nuo pirmųjų mokslo metų pagrįsti daiktų ir aplinkos pažinimu, stengiantis taip aiškinti, kad skaičius vaikams būtų suprantamas, įdomus, nepaslaptingas ir kalbėtų apie daiktų tarpusavyo santykį⁷. Pagal mokymo programą gimtinės pažinimo pamokos turėjo lavinti vaikų pastabumą, savarankiškumą, skiepyti meilę aplinkos daiktams, žmonių darbui ir gyvenimui. Norėdamas šiuos uždavinius įgyvendinti, mokytojas turėjo laikytis natūralios aplinkos principo, t. y. vaikus mokyti tokiu nuoseklumu, kaip patys daiktai yra išsidėstę aplink mokyklą 3 km spinduliu. Mokiniai turėjo susipažinti su sodu ir daržo augmenija, naminiais gyvūliais ir paukščiais, mokyklos aplinkos reljefu ir kt. Konkretus gamtovaizdžio ir daiktų stebėjimas bei tyrimas turėjo padėti susidaryti

⁴ „Svietimo darbas“, 1919, Nr. 1, p. 20.

⁵ Žr. Svetimo ministerijos pradedamųjų mokyklų laikinoji mokymo programa, „Svietimo darbas“, 1919, Nr. 1, p. 9—20; „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 10, p. 12—29.

⁶ „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 10, p. 12—13.

⁷ Ten pat, p. 24—26.

pirmąsias sąvokas iš geografijos (lyguma, nuotolis, dauba, kalva ir t. t.), gamtos ir kitų mokslų. Be to, per gimtinės pažinimo pamokas vaikai turėjo išmokti sudaryti klases, mokyklos planą, ekskursijų metu nupiešti atskirus aplinkos vaizdus (pagal sugebėjimus), išmatuoti pagal mokytojo nurodymus vietovę⁸. Trečiaisiais mokslo metais šio profilio žinios, mokėjimai ir įgūdžiai buvo toliau gilinami pagal krašto mokslo programą, mokiniai 10 km spinduliu turėjo susipažinti su mikrorajono gamta, istorija, visuomeniniu gyvenimu, administraciniu rajono paskirstymu. Iš gamtos mokslų vaikai, remdamiesi jau turimomis žiniomis, turėjo sužinoti apie elementarius gyvosios ir negyvosios gamtos daiktus bei reiškinius: lauką, pievą, mišką, vandenį, orą, žmogų, augmeniją, gyvulius ir kt. Ketvirtame skyriuje gamtos ir krašto mokslai dar daugiau turėjo praplėsti mokinių pažintinės veiklos sritį, nes dar prisidėjo geografija ir istorija. Jų programa reikalavo sistemingų žinių iš Lietuvos geografijos ir istorijos bei pasaulio šalių fizinės geografijos⁹.

Rankų darbai, kaip savarankiška disciplina, turėjo duoti elementarius fizinio darbo technikos pradus, supažindinti mokinius su paprasčiausiais kasdieninio darbo įrankiais ir medžiaga: peiliu, piūklėliu, žirkleimis, įvairiomis popieriaus, medžio rūšimis ir kt. Grafika mokė vaikus pajusti aplinkos ir darbo grožį, suvokti daiktų formas¹⁰. Laikinosios programos autoriai, pabrėždami rankų darbų ir grafikos ryšį su kitais mokomaisiais dalykais, net nesudarė rankų darbams specialios mokymo programos. Mokytojas, atsižvelgdamas į konkrečias darbo sąlygas, jo pobūdį, mokinių išsilavinimo lygį, tokią programą privalėjo susidaryti pats.

Trumpa laikinosios programos apžvalga rodo, kad mokinio darbinės veiklos turinys buvo gana platus. Pirmame ir antrame skyriuose mokiniai turėjo atlikti įvairius matavimo darbus — „matavimo klasėje, mokyklos kieme, apylinkėje (tolio, skersio, ilgio) žingsniais, sieksniais, metrais“¹¹, turėjo mokėti išmatuoti slėnių gylį, kalnų aukštį, upės krantų nuotolį ir kt. Atlikę matavimus, turėjo nubraižyti klases, kiemo ir kitus planus. Be to, mokinys turėjo savarankiškai surasti įvairių rūšių žemės ir jvų pavyzdžius, mokėti pasigaminti saulės laikrodį ir juo naudotis, gaminti vaizdines mokymo priemones. Trečiame ir ketvirtame skyriuose darbai savo apimtimi ir turiniu buvo dar sudėtingesni; čia įėjo naminių gyvulių, augalų priežiūra, mokyklos muziejaus įrengimas ir tvarkymas, kalmo ir miesto vietovėse darbai sode ir darže, mokyklos kiemo ir apylinkės papuošimas ir kt. Rankų darbai, kaip mokomasis dalykas, turėjo duoti elementarias žinias ir įgūdžius apie medžio, metalo elementarų apdirbimą.

Taigi darbinės veiklos turinys apėmė labai įvairius darbo objektus, gamtą, žmonių darbinės veiklos technikos elementus, į kuriuos įėjo ir darbo organizacijos klausimai, net kūryba. Toks platus mokinių veiklos diapazonas metodiniu požiūriu turėjo teigiamų ir neigiamų bruožų. Teigiamą buvo tai, kad lavino vaiko orientaciją, ne tik analitinį, bet ir sintetinį mąstymą bei kitas psichines savybes. Šis teigiamas mokymo programos bruožas buvo paimtas iš tarybinės mokyklos. Jis ir šiandien yra aktualus. Neigiamą buvo tai, kad toks platus veiklos turinys ir įvairūs objektai blaškė mokinių dėmesį, neleido jiems įsigilinti į vieną mokomąjį dalyką, tai vedė prie paviršutiniškumo, padėjo mokyme įsigalėti formalizmui.

Jeigu palyginsime tarybinę Sovietų Sąjungos liaudies komisariato paruoštą gimtajam kraštui pažinti pavyzdinę programą su laikinąja pradinių mokymų mokymo programa metodiniu požiūriu, tai rasime, kad laikinoji

⁸ Mokykla ir gyvenimas, 1921, Nr. 10, p. 15—24.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, p. 26—28.

¹¹ Ten pat, p. 16.

mokymo programa, kaip ir programa gimtajam kraštui pažinti, stengėsi išvengti mokyklos atitrūkimo nuo gyvenimo, paneigti senus, verbalinius, amžiais įsigalėjusius mokykloje mokymo metodus, pagrįsti mokymo procesą to meto vaiko psichologijos mokslo reikalavimais, laikytis kraštotyrinio principo ir koncentriško medžiagos paskirstymo pagal atskirus mokomuosius dalykus per visus ketverius mokslo metus¹². Vadinasi, nors laikinoji mokymo programa turėjo tarnauti buržuazinei mokyklai, bet pažangi darbinio mokymo idėja į ją prasiskverbė ir buvo gyva. Mokiniai ne tik turėjo gauti elementarius darbinius įgūdžius, bet ir plačiau susipažinti su aplinkos gyvenimu. Tačiau, jei tarybinė mokykla tikrovę analizavo moksliniais pagrindais, tai buržuazija ją iškreipė, visokiais būdais trukdė pažangiems mokytojams remtis mokslinės pedagogikos pagrindais.

Pažangius mokytojus veikė Didžiojo Spalio idėjos, 1918—1919 m. įvykiai Lietuvoje ir pirmieji bandymai sukurti vieningą darbo mokyklą. Apie tai, kad pažangūs mokytojai savo pastangomis pasiekė tam tikrų rezultatų, kalba pradinių mokyklų mokinių rankų darbų parodos, kurios buvo organizuojamos kiekvienais mokslo metais gegužės mėnesį, prieš paleidžiant mokinius vasaros atostogų. Štai jau 1922 m. Kupiškio pradinė mokykla eksponavo 670 įvairių vaikų darbėlių: iš jų 160 mezginių ir siuvininių, 40 pynimo iš šiaudų, popieriaus ir skiedrų darbų, 155 medžio dirbinius, 15 paveikslų su rėmais, 300 įvairių piešinių ir aplikacijų. Paroda savo turiniu ir tematika buvo daug turtingesnė, negu reikalavo laikinoji mokymo programa. Čia buvo modeliai viso to, ką tik vaikas mato ir pastebi aplink save: įvairūs namų apyvokos daiktai, ūkio darbų įrankiai. Trečio skyriaus mokiniai gamino krepšelius, siuvinėjo pagalvėms užvalkalus, darė šiaudines užuolaidas langams, o antro skyriaus berniukai padarė sodybos maketą (gyvenamasis namas, svirnas, sodas iš samanų, kūdra iš melsvo stiklo, smėliu barstyti takeliai, kieme dirbanti moteriškė). Iš medžio dirbinių paminėtini stalas, skoningai padarytos kėdutės, lova, gyvenamasis namas. Pažymėtina, kad mokytoja greta individualių darbo formų naudojo ir kolektyvines, pvz., ketvirto skyriaus mergaitės iš medžiagos atkarpų išaudė kilimėlius ir staltieses, antro skyriaus berniukai padarė sodybos maketą.

Kupiškio pradinė mokykla, organizuodama rankų darbų parodas, siekė ne tik parodyti, kad galima savo jėgomis daug ką padaryti (mokykla buvo išmėtyta po miestelį, kiekvienas skyrius dirbo atskirose patalpose, neturėjo atskiros darbų klasės), bet ir stengėsi darbinio mokymu mokykloje kelti darbo žmonių kultūrinį lygį. Kad mokykla dirbo ir tokį darbą, liudija gana didelis apylinkės ir miestelio gyventojų susidomėjimas vaikų darbais. Parodą nuo balandžio mėn. 30 d. iki gegužės mėn. 15 d., t. y. per dvi savaites, aplankė 1191 asmuo¹³. Kadangi parodos buvo organizuojamos pačių mokytojų iniciatyva, tai ir panašių pavyzdžių randame beveik kiekviename valsčiuje. Tai rodo, kad pažangių mokytojų pastangos ieškoti naujų mokymo metodų, nuolat tobulinti mokymo procesą bei darbinio mokymo metodiką ir dalytis savo patyrimu, organizuojant parodas ir kitokiais būdais, turėjo teigiamo poveikio liaudies švietimui, darbo žmonių kultūros kėlimui.

Kadangi laikinojoje mokymo programoje buvo ir pažangių darbinio mokymo elementų, tai geram mokytojui susidarė palankesnės sąlygos suteikti mokiniams žinių apie darbą, darbininkų gyvenimą, formuoti darbinius įgūdžius mokslinės pedagogikos pagrindais. Buržuazija tai matė,

¹² Apie tarybinę pradinės mokyklos mokymo programą plačiau rašyta: Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Pedagogika ir psichologija, t. VI, 1963, p. 63—77.

¹³ „Mokykla ir gyvenimas“, 1922, Nr. 5—6, p. 70—71.

ir todėl jau 1923 m. kovo 12 d. Švietimo ministerija davė nurodymą mokykloms ir inspektoriams apsvarstyti laikinąją mokymo programą ir pateikti savo pasiūlymus dėl jos pertvarkymo¹⁴. Dauguma mokytojų šį ministerijos pasiūlymą sutiko labai abejingai.

Utenos pradinė mokyklų mokytojai nurodė, kad laikinoji mokymo programa esanti gera, nebent ją reikėtų papildyti elementariomis žiniomis apie žemės ūkį; blogiausia, esą, kad trūksta tinkamų vadovėlių¹⁵.

Telšių mokytojų konferencija, įvykusi 1923 m. balandžio 5 d., pabrėžė, kad laikinoji mokymo programa esančiam pradinė mokyklų tipui yra visiškai tinkama, tik reikia pagerinti materialines sąlygas¹⁶. Trakų, Rokiškio ir kitų apskričių mokytojai irgi reikalavo palikti tą pačią mokymo programą¹⁷.

Daugelis mokytojų reikalavo sustiprinti darbinio mokymo pradus pradinėje mokykloje. Antai Seinų mokytojai skundėsi, kad darbo mokyklos principus sunku įgyvendinti, nes labai daug popierinio biurokratizmo, kurį reikėtų pašalinti iš mokyklos¹⁸, o šiauliečiai reikalavo, jog naujojoje mokymo programoje daugiau atsispindėtų mokinių darbinės veiklos elementai — „reikėtų taip mokomoji medžiaga sutvarkyti, kad mokiniams daugiau progos būtų fizinės jėgas lavinti“¹⁹, be to, jie atkreipė dėmesį į tai, kad praktinis parengimas turėtų daugiau ryšio su estetiniu lavinimu. Panašius reikalavimus kėlė Kauno ir Tauragės mokytojai. Tačiau Švietimo ministerija, nepaisydama mokytojų pasiūlymų, 1924 m. balandžio mėn. kreipėsi į Ministrų kabinetą, prašydama sutikimo leisti pakeisti laikinąją mokymo programą, kuri, jos nuomone, nebeatitinka buržuazinės Lietuvos gyvenimo sąlygų. Rašte nurodoma, kad, priėmus pradinė mokyklų įstatymą, programą reikėtų pertvarkyti pagal įstatymą²⁰. Pertvarkyti laikinąją mokymo programą pagal minėtą įstatymą reišė iš programos pašalinti tai, kas buvo pažangu, ką darbo žmonės buvo iškovoję pirmaisiais buržuazinės diktatūros metais. Ministrų kabinetas, žinoma, pritarė tokiam Švietimo ministerijos pasiūlymui²¹.

Kyla klausimas, kodėl į naujos programos parengimą mokytojai žiūrėjo skeptiškai. Buržuazinė spauda, interpretuodama šį dalyką, kaltino mokytojus tamsumu, neišsilavinimu, nenoru gilintis į mokymo proceso tobulinimą, pradinės mokyklos darbo pagerinimą. Tokias ir panašias išvadas darė ir kai kurie mokyklų inspektoriai, pavyzdžiui Kėdainių²², Marijampolės²³, aiškindami, kad mokytojus reikia prikelti iš letargo miego. Šiuo atveju mokytojų pasyvumo priežastys glūdi ne jų išsilavinime, kaip buvo aiškinama, bet žymiai giliau, pačioje buržuazinės diktatūros sistemoje. Pažangūs mokytojai, dirbdami mokykloje, labai gerai matė, kad reakcija vis labiau įsisiautėja, todėl į programos keitimą žiūrėjo kaip į naują buržuazinės diktatūros stiprinimo aktą. Už tai Vilkaviškio mokytojai net iš viso atsisakė svarstyti mokymo programą. Inspektorius S. Vitkauskas, nežinodamas, kaip pasielgti, konferencijai pasiūlė balsuoti, tačiau ir tai nieko nepadėjo: iš 39 mokytojų 37 balsavo už rezoliuciją „atsisakyti programos svarstymo“, vienas susilaikė ir vienas balsavo prieš tokį nutarimą²⁴.

¹⁴ Lietuvos TSR CVA, f. 391, ap. 3, b. 13, l. 173.

¹⁵ Ten pat, l. 168.

¹⁶ Ten pat, l. 167.

¹⁷ Ten pat, l. 157—166.

¹⁸ Ten pat, l. 158.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat, l. 124.

²² Ten pat, l. 143.

²³ Ten pat, l. 147.

²⁴ Ten pat, l. 170.

Lietuvių mokytojų katalikų sąjungos Centro valdyba, nors ir buvo įsižeidusi, kad bažnyčia paliekama nuošaly, sprendžiant mokymo programų klausimus, tačiau, jausdama daugumos mokytojų pasipriešinimą, įspėjo Švietimo ministeriją, kad neskubėtų patvirtinti naują mokymo programą, kad labai gerai apgalvotų jos projektą ir suderintų jį su katalikiškosiomis organizacijomis, nes tai „giliai liečia pradžios mokslo šaknis“²⁵.

1925 m. spalio 25 d. Švietimo ministerija patvirtino ir paskelbė mokytojams naują programą ir planą²⁶.

Ketverių metų pradinės mokyklos programos mokomieji dalykai mokymo plane buvo išdėstyti taip:

Eilės Nr.	Dalykai	Pamokų skaičius per savaitę				Iš viso
		I skyrius	II skyrius	III skyrius	IV skyrius	
1	Tikyba	2	2	2	2	8
2	Gimtoji kalba	—	—	6	4	10
3	Daiktų pažinimas	9	13	—	—	22
4	Skaičiavimas	6	6	5	5	22
5	Krašto mokslas	—	—	4	3	7
6	Geografija ir istorija	—	—	—	4	4
7	Gamtos mokslas ir higiena	—	—	4	4	8
8	Rankų darbai ir grafikos dalykai	4	6	5	4	19
9	Gimnastika, žaidimai, dainavimas	3	3	4	4	14
	Iš viso	24	30	30	30	114

1925 m. programa buvo stengiamasi dar labiau sustiprinti nacionalistinę-buržuazinę ideologiją. Pavyzdžiui, programa, keldama kraštotylinį principą, gimtąją kalbą I ir II skyriuose prijungė prie daiktų pažinimo, kuris duoda didžiausias galimybes buržuazinei ideologijai skiepyti. Jeigu prisiminsime laikinosios mokymo programos planą, tai matysime priešingą vaizdą: ten į pirmąją vietą keliamas ne gimtinės pažinimas, bet gimtoji kalba. „Ruošiant sau ateitį, gimtąją kultūrą kuriant — pirmų pirmiausia šitas darbas reikia pradėti nuo mokyklos“, — buvo rašoma „Švietimo darbe“ ir toliau nurodoma, kad „galime drąsiai pasakyti, kad tautos būsimąją istoriją dabar jau skaitome šių dienų jaunuomenės auklėjimo metoduose, veikiančiuose mokykloje“²⁷.

Naujas požūris buvo ir į rankų darbus. Mokymo plane drauge su grafika rankų darbams buvo skirta 19 savaitinių valandų. Tokį šių dalykų sujungimą Švietimo ministerija aiškino bendrais mokymo tikslais. „Tiek grafika, tiek rankų darbai yra galinga priemonė vadinamajam vaizdingam dėstymui“, — buvo parašyta programos pastabose²⁸. Šitoks reiškinys nėra naujas pedagogikos teorijai. Prisiminkime vaizdingojo mokymo mokyklos praktiką, kuri tuo metu buvo plačiai paplitusi Vakarų Europoje ir ypač Vokietijoje, ir paaiškės, kad tai yra bandymas šias teorijas perkelti į Lietuvos mokyklą. Kaip rodo mokyklos darbo praktika, mokytojai šių nurodymų nesilaikė — atskirai pavesdavo rankų darbų ir grafikos dalykų pamokas²⁹. Pagal rankų darbų programą I skyriuje vaikai turėjo mokytis

²⁵ Lietuvos TSR CVA, f. 391, ap. 3, b. 13, 1, 171.

²⁶ Ten pat, lapas nenumeruotas; „Švietimo darbas“, 1925, Nr. 10, p. 1070.

²⁷ „Švietimo darbas“, 1925, Nr. 5, p. 431.

²⁸ „Švietimo darbas“, 1925, Nr. 10, p. 1085.

²⁹ Lietuvos TSR CVA, f. 391, ap. 3, b. 1393.

karpyti iš popieriaus matytų daiktų siluetus (lapo, gėlės, ropės, obuolio, žmogaus ir t. t.), išlankstyti iš popieriaus geometrines figūras ir kitus daiktus (laivelį, krepšelį, paukštį ir t. t.), nupinti krepšelius, rėmelius, nulipdyti iš molio labai nesudėtingos formos daiktus iš aplinkos. Antrame skyriuje buvo paliktos tos pačios darbų formos ir objektai, tik daugiau dėmesio kreipiama į daiktų dalių proporcingumą ir santykį su kitais daiktais. Kaip naujas dalykas įvedamas mezgimas ir siuvinėjimas. Trečiame skyriuje jau labai aiškiai buvo suskirstyta į medžio, popieriaus, molio, metalo darbus berniukams ir pynimo, siuvimo, mezgimo ir siuvinėjimo užsiėmimus mergaitėms. Ketvirtame skyriuje buvo paliktos tos pačios darbo formos, kaip ir trečiame, tik daugiau dėmesio kreipiama į atliekamų darbų kokybę ir pritaikymą buitiniams bei mokymo reikalams, t. y. vaizdinių mokymo priemonių gaminimą, mokyklos bibliotekos knygų įrišimą ir kt.³⁰ Tai rodo, kad, nors toks darbų nuoseklumas ir paskirstymas pedagoginiu požiūriu buvo teigiamas, padėjo vaikams įprasti dirbti, suvokti daiktų spalvas, dydį, kietumą, lankstumą, formą, tūrį ir kitas savybes, papildė bei pagilino jų žinias, lavino pastabumą, mokė praktiškai pritaikyti aritmetikos, gamtos, grafikos ir kitų dalykų žinias, tačiau, kaip matyti iš trumpos rankų darbų charakteristikos, buvo pereita prie sudarymo tokių darbų ir tokių įgūdžių, kurie neturi didesnės reikšmės praktinei veiklai. Kitaip sakant, šioje programoje dar aiškiau jaučiamas posūkis nuo paprastų gyvenimiškų darbų, nuo ryšio su gamybiniu darbu prie „sentimentų“, tam tikra prasme „gero skonio“ liaudžiai skiepijimo. Žinoma, šių pakitimų esmė buvo visiškai kita, po šia priedanga slėpėsi tikrieji tikslai — atitraukti mokyklą nuo 1918—1919 metų idėjų, nuo ekonominio, politinio krašto gyvenimo klausimų svarstymo, nuo mokymo ryšio su gamybiniu darbu, nuo darbo žmonių gyvenimo ir kovos.

1925 m. pradinės mokyklos mokymo programa kitais klausimais iš esmės nesiskyrė nuo laikinosios mokymo programos, todėl plačiau prie tų klausimų negrįšime. Reikia tik pažymėti, kad taip atsitiko dėl to, jog Švietimo ministerija 1925 m. dar nesiryžo visiškai išmesti tų dalykų, už kuriuos taip aktyviai diskusijų metų pasisakė mokytojai praktikai.

Pagal 1925 m. mokymo programas pradinė mokykla dirbo iki 1936 m., kol keturmetė pradinė mokykla buvo pradėta reorganizuoti ir pereita prie šešerių metų mokymo laiko. Pažymėtina, kad 1936 m. mokymo programa ir planas buvo sudaryti, visiškai neatsiklausiant mokytojų. Naujuose mokymo planuose ir programoje visiškai atvirai buvo akcentuojama fašistinės diktatūros ideologija. Jeigu palyginsime ankstesnius mokymo planus su pastaruoju, tai matysime, kad I—IV skyriuose bendras valandų skaičius sumažėjo tik dviem valandom (vietoj 114 val. palikta 112 val.), tačiau žymiai buvo pakeistas mokymo turinys³¹. Pavyzdžiui, gimtajai kalbai su daiktų pažinimu vietoj 32 savaitinių valandų buvo palikta 30, kraštotyra III skyriuje buvo pakeista tėvynės pažinimu (su aiškia nacionalistine fašistine kryptimi), ypač daug valandų buvo sumažinta gamtos mokslui (2 savaitinėmis valandomis). Užtat rankų darbams, dailės dalykams ir fiziniam lavinimui savaitinių valandų skaičius buvo padidintas. Skaičiavimo, gamtos mokslo, rankų darbų programos buvo sudarytos skirtingos miesto ir kaimo mokykloms. Miesto programoje daugiau laiko skiriama skaičiavimui ir rankų darbams, o kaimo — žemės ūkiui. Šitie pakeitimai rodo, kad 1925 m. programos tikslai — užkirsti bet kokias galimybes pažangioms idėjoms — dar labiau sustiprinami, kad pereinama net prie diferenciacijos, kurios pagrindą sudaro klasiniai interesai: skirstoma ne tik į miesto

³⁰ „Švietimo darbas“, 1925, Nr. 10, p. 1051—1052.

³¹ Šešerių metų pradžios mokyklos programos, Kaunas, 1936, p. 132.

ir kaimo mokyklas, bet ir pačiose mokyklose į berniukų ir mergaičių darbus. Tai matyti ir iš pakeisto valandų paskirstymo mokymo plane, ir iš mokymo programos. Pavyzdžiui, rankų darbų programose dėl mokyklos fašizavimo ir militarizmo stiprinimo į pirmąją vietą buvo iškelti kariniai dalykai ir nacionalizmas. Jau pirmame skyriuje pagal programą reikėjo išmokyti vaikus iš popieriaus išlankstyti kariškas pilotes, valteles, antrame skyriuje per medžio darbų pamokas gaminti vaikų matytus kariškų pabūklų modelius, trečiame skyriuje programa konkrečiai nurodė, kokius daiktus vaikas turi išmokyti padaryti — tai „šautuvėlį, pentinus, kopėteles, šovinius, kariškus vežimus“³².

Mergaitės turėjo mokėti išsiuvinėti fašistinės Lietuvos skiriamuosius ženklus — herbą, Gedimino stulpus, — įvairius tautinius ornamentus, skirtus nacionalistiniam auklėjimui, ir kt.

Bandytas išplėsti darbinio mokymo turinį, duodant mokiniams daugiau žinių, mokėjimų ir įgūdžių apie žemės ūkį, irgi siekė tų pačių klasinių fašistinės diktatūros stiprinimo tikslų kaime. Fašistiniai veikėjai mokytojų pasitarimuose bei konferencijose, spaudoje ir kitomis progomis aiškino, kad, „praskynus nepriklausomybės kelius — per mokyklą (reikia — V.M.) kelti žemės ūkį“, nes tik darbu žmonės arba atskiros tautos išlaiko konkurenciją³³, kad ateitis priklausanti ekonomiškai stiprioms tautoms, o silpnos išnyksiančios. Todėl mokymo programos pakeitimas buvo ne siekimas pagerinti mokymo procesą, bet ieškojimas naujų formų paruošti pigiai darbo jėgai.

Žemės ūkio praktikos darbams, kuriuos mokiniai turėjo atlikti pagal mokymo programą, prie mokyklos buvo išskirti žemės sklypai. Iki 1929 metų pradinės mokyklos neturėjo jokių instrukcijų nei metodinių nurodymų apie darbą mokyklos sklype. Nuo 1929 m., kada vis daugiau dėmesio buvo skiriama buržuaziniam žemės ūkiui stiprinti, Švietimo ministerija išleido mokykloms skirtų sklypų taisykles, taip pat įsteigė mokyklos žemės naudojimo fondą³⁴. Mokyklos gaudavo vidutiniškai apie 2,5 ha žemės. 1929 m. jau apie pusę mokyklų turėjo žemės sklypus³⁵. Iki to laiko mokytojai dažnai į šią žemę žiūrėjo kaip į papildomą užmokestį, ją naudojo savo asmeniniams reikalams. Tačiau, kai krašto ūkio ir Lietuvos darbo žmonių padėtis ypač smarkiai pablogėjo ekonominės krizės metais (1930—1934) ir kai 1935 m. prasidėjo valstiečių judėjimas (Suvalkijoje ir kitur), valdančioji buržuazija dar labiau ėmė domėtis mokykla, mokykliniais sklypais, tikslingu jų panaudojimu, mokymo programų „tobulinimu“.

Vadinasi, 1936 m. mokymo programos pertvarkymas, akcentuojant žemės ūkį, buvo dėsningos, iš anksto apgalvotos ir sistemingai vykdomos išnaudotojiškos politikos išdava.

1936 m. mokymo programa sukėlė pažangesnių mokytojų nepasitenkinimą, apie tai buvo rašoma net buržuazinėje pedagoginėje spaudoje³⁶. Oficialioji pedagogika, kuri gynė išnaudotojų pozicijas, bandė aiškinti, kad, esą, daugiau dėmesio reikia skirti mokymo metodams, o ne pačiam dalykui, kad gamtos mokslai esą apkarpyti dėl to, jog mokiniai pradinėje mokykloje sunkiau juos įsisavina, negu istoriją, arba apskritai visuomeninius mokslus. Tačiau iš tikrųjų priežastys glūdėjo visai kitur — tai buvo daroma grynai politiniais sumetimais, stengiantis toliau stiprinti fašistinę diktatūrą Lietuvoje, užkirsti kelią mokykloje toms nuotaikoms, kurias žadino vis didėjantis antifašistinis sąjūdis ir revoliucinė darbo žmonių

³² Sešerių metų pradžios mokyklos programos, Kaunas, 1936, p. 119.

³³ Lietuvos TSR CVA, f. 391, ap. 10, b. 299 (lapai nenumuoti).

³⁴ „Vyriausybės žinios“, 1929, Nr. 200.

³⁵ Švietimo ministerijos įstaigų 1928 m. apyskaita, Kaunas, 1929, p. 761.

³⁶ „Tautos mokykla“, 1936, Nr. 1, 2, 6, 7 ir kt.

kova. Tai patvirtina ir tas faktas, kad paskutiniais buržuazijos viešpatavimo metais labai dažnai keitėsi mokymo programos. Mokytojams nesuėpėjus įsitraukti į darbą pagal 1936 m. programą, buvo pradėtas ruošti naujas projektas, kuris paskelbiamas 1939 m. ir priimamas 1940 m. Tai buvo paskutinė buržuazinės Lietuvos mokymo programa. Tiek tos programos projektas, tiek ir pati 1940 m. patvirtinta programa iš esmės nesiskyrė nuo 1936 m. programos, tik čia dar daugiau dėmesio skiriama visuomeniniams mokslams, religinėms ir nacionalistinėms šventėms, dar daugiau garbinamas fašistinis režimas su jo vadovais ir policija. Buržuazinė vyriausybė, 1936 m. priimdama naują mokymo programą ir vėliau ją keisdama, stengėsi stiprinti nacionalistinę ideologiją ir visokiais būdais persekiojo pažangią mintį, ypač sklindančią iš Tarybų Sąjungos.

Taigi trumpa buržuazinės pradinės mokyklos mokymo programų analizė darbinio mokymo klausimu dar kartą patvirtina teiginį, kad buržuazija per visą savo viešpatavimo laikotarpį darbinį mokymą stengėsi pajungti savo klasiniams išnaudotojiškiems tikslams.

Komunistų partijos vadovaujamas revoliucinis Lietuvos darbo žmonių judėjimas, vieningos darbo mokyklos patyrimas žadino ir palaikė pažangų judėjimą už darbinį mokymą. Tuo pagrindu susiformavę darbinio mokymo elementai, kaip gyvosios ir negyvosios gamtos stebėjimas ir tyrimas, mokinių supažindinimas su aplinka ir darbine žmonių veikla, elementarūs darbiniai įgūdžiai, teigiamai veikė mokymo procesą ir buvo turtinga gyvenimo knyga mokslinės pasaulėžiūros pagrindams formuoti buržuazinės Lietuvos sąlygomis. Valdančiosios buržuazijos pastangos visiškai užslopinti pažangią darbinio mokymo mintį nuėjo veltui. Sustiprėjus anti-fašistiniam judėjimui ir bręstant Lietuvoje revoliucinei situacijai, fašistiniai vadeivos neteko pusiausvyros ir, norėdami atitraukti pažangių mokytojų dėmesį nuo tarybinės mokyklos ir mokslinių mokymo jungimo su darbu klausimų nagrinėjimo, pradėjo karštligiškai kaitalioti mokymo programas (1936, 1940 metais). Tai rodo buržuazijos pozicijų silpnėjimą ir nuolatinį darbo žmonių kovos už savo teises tvirtėjimą, Lietuvos Komunistų partijos autoriteto bei įtakos liaudžiai augimą, kuris privedė prie fašistinės diktatūros nuvertimo ir tarybinės santvarkos įkūrimo Lietuvoje, sudarydamas visas sąlygas darbo mokyklai sukurti.

VVU
Pedagogikos ir psichologijos katedra

Įteikta
1963 m. rugsėjo mėn.

**РЕАКЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ПРОСВЕЩЕНИЯ БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЫ
В ОБЛАСТИ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ
(Анализ учебных программ 1919—1940 гг.)**

В. МИКЕНАС

Резюме

Анализ учебных программ буржуазной Литвы начальной школы в области трудового воспитания еще раз подтверждает положение о том, что буржуазия во время своего господства не заботилась об осуществлении трудового воспитания, а лишь старалась его использовать в своих классовых эксплуататорских целях.

Хотя буржуазное правительство весь свой аппарат власти и националистическую идеологию направило против марксистско-ленинской идеи

трудового обучения, всячески её преследовало и извращало, но она была жива и влияла на учеников и школу.

Революционное движение трудящихся под руководством Коммунистической партии Литвы, опыт единой трудовой школы СССР возбуждали и поддерживали прогрессивное движение за трудовое обучение. Сформировавшиеся на этой основе элементы трудового обучения — знакомство с окружающим миром и трудовой деятельностью людей, элементарные трудовые навыки — положительно влияли на учебный процесс и являлись богатой жизненной книгой для формирования научного мировоззрения в условиях буржуазной Литвы. Так, усилия правящей буржуазии, направленные на подавление прогрессивной идеи трудового обучения, остались бесплодными, а когда возросло антифашистское движение и в Литве назревала революционная ситуация, фашистские вожаки потеряли равновесие и, желая отвлечь внимание прогрессивных учителей от советской школы и анализа научных вопросов соединения обучения с трудом, начали лихорадочно менять учебные программы (1936, 1939, 1940 гг.). Это свидетельствует об ослаблении позиций буржуазии, о постоянном усилении борьбы трудящихся за свои права, росте авторитета Коммунистической партии Литвы и её влияния на народ, что привело к низвержению фашистской диктатуры и восстановлению Советской власти в Литве, создало все условия для организации трудовой школы на научных основах.
